

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Оксана КНИЖЕНКО

старший викладач відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів при виконанні
судових рішень у кримінальних провадженнях
Національної академії прокуратури України,
доктор юридичних наук, професор
knijenko@ap.gov.ua

УДК 343.3/7

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВІ ПОКАЗАННЯ

Розбудова демократичної правової держави є неможливою без ефективної системи правосуддя, на належне функціонування якої впливають багато факторів. Серед них чільне місце займає правильна кримінально-правова кваліфікація вчиненого діяння. Аналіз матеріалів практики засвідчує, що часто як на досудовому слідстві, так і в суді вчиненим діянням надається неправильна кримінально-правова оцінка. Особливої актуальності набуває це питання у разі вчинення злочинів, які впливають на формування доказів або іншу інформацію, що має оціночний характер, під час здійснення правосуддя.

У період незалежності України питання кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя були предметом вивчення як у докторських, так і в кандидатських дисертаціях. Зокрема, в межах докторської дисертації розглянуто теоретичні та прикладні проблеми запобігання злочинам проти правосуддя (С.С. Мірошніченко, 2012 рік). У кандидатських дисертаціях переважно розроблялися питання кримінальної відповідальності за окремі злочини, приміром: порушення режиму відбування покарання у виправних установах та тримання під вартою (О.І. Плужнік, 2003 рік), порушення правил

адміністративного нагляду (Д.О. Назаренко, 2008 рік), злісну непокору вимогам адміністративної виправної установи (Ю.В. Орел, 2008 рік), завідомо незаконне затримання, привід, арешт чи тримання під вартою (Р.І. Мельник, 2008 рік), постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови в Україні (Н.Д. Квасневська, 2009 рік, С.Є. Дідик, 2009 рік), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (М.В. Сийпlockі, 2009 рік), втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя (А.Г. Мартіросян, 2011 рік), завідомо неправдиве показання (М.В. Шепітько, 2011 рік), порушення права особи на правову допомогу (В.В. Сміх, 2011 рік), ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (О.М. Сокурченко, 2011 рік), примушування давати показання (В.В. Кончаковська, 2010 рік, О.О. Вакулик, 2011 рік), посягання на недоторканність суддів (В.В. Мульченко, 2014 рік). У 2011 році видано навчальний посібник «Злочини проти правосуддя», підготовлений колективом Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого за загальною редакцією професора В.І. Борисова та професора В.І. Тютюгіна.

Досліджувалися актуальні питання кримінальної відповідальності за окремі злочини проти правосуддя й у публікаціях В.М. Бурдіна, О.О. Кваші, В.О. Навроцького, Л.М. Палюх та інших учених. Проте, як бачимо, більшість вказаних праць підготовлена на підставі раніше чинного кримінального процесуального законодавства. У названих роботах також не було прагнення провести відмежування завідомо неправдивого показання від співучасті в примушуванні до давання завідомо неправдивих показань та від приховування злочину, що є метою цієї статті.

У цій публікації увагу буде зосереджено на проблемі кваліфікації діяння за сукупністю злочинів, оскільки нерідко в слідчо-судовій практиці вбачається сукупність злочинів там, де її немає. Причиною написання статті саме такого змісту стала неоднозначність вирішення цього питання у судовій практиці. Зокрема, аналіз вироків суду в Єдиному державному реєстрі судових рішень України засвідчив, що суди часто за сукупністю злочинів кваліфікують дії особи, яка намагається уникнути відповідальності за злочин, передбачений ст. 396 Кримінального кодексу України (КК України), шляхом давання завідомо неправдивого показання під час допиту на досудовому чи судовому слідстві. Суд такі дії кваліфікує за двома нормами – ст. 396 та ст. 384 КК України.

Так, Ворошилівським районним судом м. Донецька Н. засуджено за ч. 1 ст. 396 та ч. 1 ст. 384 КК України через те, що він, знаючи, що К. вчинив злочин, надав йому приміщення, аби той певний час переховувався від слідства [1]. Коли до Н. прийшли працівники міліції (дії відбувалися в 2012 році) й запитали про місцезнаходження К., то Н. повідомив, що він не знає про його місцезнаходження.

Кваліфікація дій Н. за сукупністю злочинів є правильною, оскільки особа повідомляє неправдиву інформацію стосовно обставин злочину, який вчинив самостійно, а не того, який вчинив К. Не бажаючи бути притягненим до кримінальної відповідальності за переховування злочинця, Н. каже неправду. Свідчення, які дав Н., не стосуються обставин злочину, вчиненого К.

Відповідно до ст. 18 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) держава забезпечує *свободу особи від самовикриття* (тут і далі курсив авт. – О.К.) та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї. Подібні норми містилися й у раніше чинному Кримінально-процесуальному кодексі України. Зазначена норма КПК України відображає кілька конституційних норм, які закріплені у ст.ст. 61–63 Основного Закону України. Ці конституційні принципи відтворено й у ч. 2 ст. 385 КК України, згідно з якою не підлягає відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження досудового розслідування або в суді щодо себе.

На відміну від ст. 385, ст. 384 КК України не містить норми, яка прямо втілювала б зазначені конституційні принципи. Однак положення ст. 384 КК України чітко вказують на те, що суб'єктом злочину є свідок, потерпілий, експерт, оцінювач чи перекладач. Серед цих суб'єктів законодавець не називає особи, яка вчинила злочин, оскільки вона має право використовувати весь «арсенал» захисту, включаючи й повідомлення неправдивої інформації. Як вже зазначалося, це впливає зі змісту ст. 18 КПК України, в якій йдеться про *забезпечення свободи особи від самовикриття*.

Такий висновок відповідає положенням ч. 1 ст. 2 КК України, де зазначено, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке *містить склад злочину*. Натомість у диспозиції ч. 1 ст. 384 КК України немає вказівки на особу, яка вчинила злочин, тобто відсутній його суб'єкт. Отже, повертаючись до наведеного прикладу, дії Н. не містять складу злочину, відповідальність за який передбачена у ст. 384 КК України. Таким чином, дії Н. необхідно кваліфікувати тільки за ст. 396 КК України.

Окрім вказаного, також потрібно звернути увагу на те, що законодавець в двох нормах – ст. 384 та ст. 386 КК України – передбачає відповідальність особи за примушування до давання завідомо неправдивих показань. Згідно з ч. 4 ст. 27 КК України підбурювачем до вчинення злочину може бути й особа, яка *погрозою, примусом чи підкупом*

схилила іншого співучасника до вчинення злочину. Це дало підстави окремим правникам стверджувати, що дії особи, яка шляхом погроз домоглася завідомо неправдивих показань, необхідно кваліфікувати не лише за ст. 386 КК України, а й за ч. 4 ст. 27 та відповідною частиною ст. 384 КК України [2, с. 936]. З такою позицією не можна погодитися, оскільки порушується конституційний принцип, який закріплено в ст. 61 Конституції України й полягає в наступному: ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

У випадку, що аналізується, відбувається саме подвійне інкримінування, оскільки норми, про які йдеться, співвідносяться між собою як загальна й спеціальна. Спеціальною нормою буде ст. 386 КК України, оскільки в ній передбачено відповідальність особи за спеціальні види підбурювання під час давання неправдивих показань – погрозу, примушування та підкуп.

За сукупністю злочинів нерідко розцінюються й дії особи, яка, зробивши завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, якого насправді не вчинялося, і надалі – під час відкритого за її заявою кримінального провадження – дає неправдиві показання як свідок чи потерпілий. Суди часто кваліфікують такі дії за сукупністю злочинів, оцінюючи вчинене за двома нормами, – за ст. 383 та ст. 384 КК України [3; 4; 5].

Зазначена практика викликає заперечення, оскільки особа, яка вчинила злочин, відповідальність за який передбачено у ст. 383 КК України, також має право захищати себе від викриття вчиненого нею злочину будь-яким способом, зокрема й шляхом надання неправдивих показань. Тому в межах кримінального провадження, яке відкрито на підставі завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину, особа має право не тільки не свідчити проти себе, а й давати неправдиві показання. У таких випадках відомості, що повідомляються, стосуються особистих інтересів. Фактично предметом показань є інформація про власні злочинні дії. Цілком природно для особи, яка знає, що вона подала завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, й під час допиту її як свідка чи потер-

пілого давати неправдиві свідчення, аби не бути викритою та не понести відповідальності. Тому хоч в якому статусі допитували б цю особу, вона не підлягатиме відповідальності за ст. 384 КК України. Як і в попередніх прикладах, оцінка вчиненого за сукупністю злочинів порушуватиме ст. 18 КПК України, в якій йдеться про *забезпечення свободи особи від самовикриття*.

Важливо звернути увагу й на те, що вказані дії в слідчо-судовій практиці інколи кваліфікують тільки за ст. 384 КК України як завідомо неправдиві показання [6]. Така кваліфікація також є неправильною, оскільки особа спершу завідомо неправдиво повідомляє про вчинення злочину й вже після цього, щоб її не викрили, дає неправдиві показання. Тому її дії мають оцінюватися не за ст. 384 КК України, а за ст. 383 КК України.

Необхідно вказати й на неоднакове застосування ч. 2 ст. 384 КК України в частині, що стосується такої кваліфікуючої ознаки, як створення штучних доказів.

Наприклад, Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської області оцінив дії М., який дав неправдиві свідчення, аби С. уникнув кримінальної відповідальності, за ч. 2 ст. 384 КК України. При цьому суд вказав: «з метою створення штучних доказів для виправдання обвинуваченого М. дав завідомо неправдиве показання, а тому суд його дії кваліфікує за ч. 2 ст. 384 КК України» [7].

Червонозаводським районним судом м. Харкова подібні дії кваліфіковано за ч. 1 ст. 384 КК України. Так, Р. на досудовому слідстві давав одні свідчення, а в судовому – протилежні. При цьому судом було встановлено, що на досудовому слідстві показання були правдивими [8]. Особа, як і в раніше наведеному випадку, під час досудового слідства давала одні показання, а в судовому – інші.

Отож, аби вирішити, яке з рішень є обґрунтованим, потрібно визначитися із тлумаченням кваліфікуючої ознаки – штучне створення доказів обвинувачення чи захисту.

Для цього передусім треба звернути увагу на редакцію ч. 2 ст. 384 КК України, де зазначено про *«ті самі дії»*, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів

обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів». Тобто перш ніж поставити у вину будь-яку із зазначених кваліфікуючих ознак, необхідно встановити саме діяння, яке буде «обтяжене» такою ознакою. В нашому випадку таким діянням є саме неправдиве показання. Отже, неправдиві свідчення самі по собі не можуть містити такої кваліфікуючої ознаки, як штучне створення доказів, оскільки становлять об'єктивну сторону простого складу злочину.

Як правило, під штучним створенням доказів розуміють формування винним завідомо неправдивих фактичних даних щодо начебто вчиненого потерпілим злочину (складання фальсифікованих протоколів, підкидання речових доказів, підроблення висновку експерта тощо) [9, с. 24]. Тільки тоді, коли відбувається викривлення фактичних даних, може йтися про штучне створення доказів у кримінальній справі [9, с. 74].

Розкриваючи питання кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання, звернімо увагу й на вид та розмір покарання, що передбачене за вказані дії, зокрема на недосконалість кримінально-правової санкції. Так, за кваліфікований склад злочину передбачений мінімум санкції

є таким самим, як і за простий склад злочину. Зазначена норма вбачається недосконалою, оскільки дозволяє особі понести покарання за вчинення більш тяжкого злочину нарівні зі злочином без кваліфікуючих ознак. З огляду на вказане санкція кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність, приріком, за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, більшою мірою здатна реалізувати принцип справедливості. Тому в майбутньому було б доцільно внести відповідні зміни до ст. 384 КК України.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що сукупність злочинів відсутня у випадку, коли особа повідомляє неправдиву інформацію стосовно обставин злочину, вчиненого нею самостійно, а не іншою особою. Також немає сукупності й у випадках, коли особа, яка спочатку зробила завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, а потім у межах кримінального провадження, відкритого за її ж заявою, дає неправдиве свідчення. Зазначені дії необхідно кваліфікувати лише за ст. 383 КК України.

Санкція ч. 2 ст. 384 КК України потребує вдосконалення для того, щоб її мінімум був вищим за мінімум санкції ч. 1 ст. 384 КК України.

Список використаних джерел:

1. Вирок Ворошилівського районного суду м. Донецька від 17 серпня 2012 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25680232>
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – Київ: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
3. Вирок Дергачівського районного суду Харківської області від 16 серпня 2017 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68329480>
4. Вирок Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 18 травня 2017 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66565790>
5. Вирок Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 15 серпня 2017 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68380489>
6. Вирок Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 12 квітня 2017 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65934192>
7. Вирок Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 23 серпня 2017 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68466224>

8. Вирок Червонозаводського районного суду міста Харкова від 16 червня 2017 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67219077>

9. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. / за заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. – Харків: Національна юридична академія України, 2011. – 155 с.

Оксана КНИЖЕНКО

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВІ ПОКАЗАННЯ

Розглянуто питання відмежування завідомо неправдивого показання від співучасті в примушуванні до давання завідомо неправдивих показань та від приховування злочину.

Ключові слова: злочини проти правосуддя; кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання; неправдиве показання свідка чи потерпілого.

Оксана КНИЖЕНКО

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ЗАВЕДОМО ЛОЖНЫЕ ПОКАЗАНИЯ

Рассмотрены вопросы отграничения заведомо ложного показания от соучастия в принуждении к даче заведомо ложных показаний, а также от сокрытия преступления.

Ключевые слова: преступления против правосудия; уголовная ответственность за заведомо ложное показание; ложное показание свидетеля или потерпевшего.

Oksana KNYZHENKO

CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR DELIBERATELY INCORRECT EVIDENCES

The issue of distinguishing a deliberately false testimony from compulsion to knowingly giving false testimony, as well as from concealing a crime, is considered.

Keywords: crimes against justice; criminal liability for perjury; false evidence of a witness or victim.

